

La fundació d'una ciutat romana

A l'època romana, la fundació de les ciutats va ser un factor clau en el procés de romanització del territori. Les ciutats, seguint unes pautes i un model comú, inspirat sovint en la gran metròpoli de Roma, també varen complir una funció de control polític, administratiu, econòmic i social del seu territori o *ager*.

Text > **PERE CASTANYER** I **MASOLIVER** (Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries)

La riquesa i la singularitat dels jaciments de les actuals comarques gironines, juntament amb una llarguíssima i continuada activitat de recerca arqueològica, han fet possible elaborar un discurs històric a través del qual es pot conèixer amb prou detall l'evolució del territori d'ençà de l'arribada dels grecs foceus a Empòrion, passant per la formació i el desenvolupament de la cultura ibèrica i, òbviament també, per l'etapa que coneixem com la *romanització*. L'estudi d'aquest dis-

curs històric es pot enfocar des de diversos punts de vista i, també, de forma diacrònica o únicament analitzant un moment determinat. La commemoració del 2100è aniversari de la fundació de Girona esdevé, doncs, el pretext idoni per focalitzar en aquesta contribució la nostra atenció en el procés de creació i desenvolupament de les ciutats romanes, que varen esdevenir un factor clau en la transformació del territori i sense el qual avui difícilment podríem entendre la seva configuració actual.

Com ja és sabut, l'entrada en escena de Roma a la península Ibèrica s'emmarca en els esdeveniments lligats a la Segona Guerra Púnica, l'any 218 aC, en què les tropes de Gneu Corneli Escipió varen desembarcar a la ciutat grega d'Empòrion amb el propòsit de tallar la rereguarda a l'exèrcit cartaginès, en el camí cap a Roma. La victòria final romana en el conflicte va fer possible començar així un lent però inexorable procés de domini, conquesta i aculturació del territori.

>> Vista general de la muralla meridional i de la porta d'entrada principal a la ciutat romana d'Empúries.
(Foto: FONS FOTOGRÀFIC MAC-EMPÚRIES)

>> Vista aèria del fòrum de la ciutat romana d'Empúries, centre neuràlgic de l'activitat ciutadana i lloc on es concentraven els edificis principals.
(Foto: FONS FOTOGRÀFIC MAC-EMPÚRIES)

La romanització va comportar canvis profunds en l'organització politico-administrativa, com també en l'ordre social i econòmic. Va ser un procés lent i gradual, que va durar més d'un segle, dins el qual es poden diferenciar unes quantes etapes, que van del domini militar i fiscal inicial fins a la imposició o l'adopció d'una nova civilització, amb un concepte nou de ciutat, una manera nova de concebre l'explotació del camp o, en definitiva, d'una manera nova de viure basada en uns preceptes completament diferents dels vigents amb anterioritat a la dominació romana.

La població local, esclafada

Aquests canvis no varen tenir el visiplau de la població indígena, que de manera majoritària no devia compartir els propòsits romans i, menys encara, la imposició dels tributs que aquests decretaren de forma gairebé immediata. Les fonts escrites i, també, l'arqueologia constaten que el conflicte d'interessos va desembocar aviat en un conflicte directe, i que va provocar, l'any 197 aC, la revolta de la població local, esclafada més tard per Marc Porci Cató i plasmada de manera contun-

dent en el tancament i l'abandonament del principal nucli d'hàbitat indígena del territori, l'*oppidum* d'Ullastret.

El registre arqueològic mostra, però, que en aquest moment inicial l'estructura del poblament es va continuar vertebrant encara a partir de molts altres antics *oppida* ibèrics, com els de Sant Julià de Ramis o el Mas Castell de Porqueres, o en altres de més petits de nova creació, com el del Turó Rodó. La política romana en el territori no sembla que fos gaire diferent de la que van aplicar en altres zones de la Mediterrània, de manera que els pactes i les condicions amb la població local devien establir un ampli ventall de possibilitats. No obstant això, cal advertir del fet que tots els territoris varen passar a ser propietat de Roma per dret de conquesta i que, en conseqüència, els seus habitants varen perdre tots els antics drets que no quedessin explicitats dins dels nous pactes.

Durant aquesta etapa inicial, la presència romana en el territori es va fer evident també en la creació d'un campament militar a redós d'Empòrion, que situem entre els anys 175 i 125 aC.

D'aquest campament coneixem una bona part de les muralles que el delimitaven, que defineixen una extensió d'unes vint hectàrees, així com altres restes de la zona central, com el *praesidium*, amb unes grans cisternes a l'interior. La presència de sitges i el caràcter indígena d'algunes troballes suggereixen que es podria tractar d'un campament destinat a concentrar i formar tropes auxiliars de procedència hispana amb vista a incorporar-les en les campanyes de conquesta de la península Ibèrica.

La consolidació progressiva del procés de romanització va fer possible iniciar, ja a començament del segle I aC, un programa de fundació de ciutats noves, que de mica en mica substituïren les formes tradicionals d'organització del poblament de l'època ibèrica. La decisió i la tria de la ubicació per fundar una ciutat nova podia respondre a diversos factors, com ara els condicionants topogràfics, geogràfics, econòmics o, també, polítics.

El factor clau, l'aigua

Entre el conjunt de factors més determinants hi havia la disponibilitat

>> Vista del castellum aquae de la ciutat romana de Nîmes. En aquest espai l'aigua que es rebia de l'exterior es distribuïa mitjançant canonades a tota la ciutat. (Foto: JOSEP BURCH)

d'aigua, fos per al consum domèstic, fos per a les fonts públiques, cisternes o instal·lacions termals, que amb el temps també varen esdevenir un dels elements característics de la romanitat. Moltes ciutats es varen erigir, doncs, en llocs amb abundants surgències d'aigua o amb importants aqüífers al subsol, que en garantien el subministrament regular, com ara Tàrraco, que disposava d'una xarxa important de canals o *cuniculus* que captaven l'aigua de les coves subterrànies i la distribuïen per les fonts i cisternes. No obstant això, la necessitat creixent d'aigua a la capital de la província (termes, jardins, fonts, etc.) va obligar a construir també diversos aqüeductes, dels quals el més conegut és el de les Ferreres, que duia l'aigua del riu Francolí a l'interior de la ciutat, amb dos nivells d'arcades superposades i amb una altura de vint-i-set metres.

A més dels condicionants topogràfics i geopolítics, la fundació d'una ciu-

tat es feia seguint uns estrictes rituals d'un marcat caràcter religiós. Una de les cerimònies més ben conegudes i a bastament reflectida en les monedes o en els relleus de molts monuments era la *inauguratio*, que consistia en la delimitació del perímetre urbà o *pomerium* mitjançant el solc fet amb una arada tirada per dos bous. Més endavant, es feia la *limitatio* o definició de les parts internes de la ciutat, a partir de quatre grans parts separades per dos carrers principals; un de disposat de nord a sud o *cardo maximus* i, l'altre disposat d'est a oest, el *decumanus maximus*. A través d'una retícula de carrers secundaris es definien les illes d'edificacions o *insulae*. La major part de les ciutats tenien una planta i una organització regular, ortogonal. Al centre hi havia una gran plaça o fòrum, on se situaven també els edificis civils o religiosos més importants.

La fundació d'aquestes noves ciutats comportava, implícitament, el reco-

neixement d'una determinada categoria jurídica, en funció de la seva relació amb Roma. Entre les categories més rellevants cal esmentar les ciutats federades, regides per un pacte o *foedus*, i les lliures i immunes (*liberae et inimmunes*), reconegudes sense necessitat d'un pacte, ambdues governades de manera autònoma i exemptes d'obligacions fiscals. Per contra, les ciutats estipendiàries (*stipendiariae*) estaven subjectes al pagament d'un tribut. Especialment rellevants foren les ciutats amb la categoria de colònia, lligades a l'establiment de soldats legionaris veterans, amb un marcat caràcter militar i associades al repartiment de terres, i amb una organització que reproduïa a petita escala les institucions de Roma. Els seus habitants eren ciutadans romans. Segons les fonts clàssiques, Cèsar establí un nucli d'aquest tipus a Empúries. Finalment, esmentarem també els municipis (*municipium*), semblants a les colònies però amb més pes de l'àmbit

>> Ciutat romana d'Herculà. Conjuntament amb Pompeia, és una de les ciutats romanes amb l'estructura urbana més ben conservada.
(Foto: JOSEP BURCH)

civil. En l'època d'August, Empúries va esdevenir *municipium*.

Al nostre territori, un dels exemples més il·lustratius d'aquest procés és el d'Empúries, on imaginem que l'antiga ciutat grega d'Empòrion, que va donar suport a Roma, va poder gaudir d'un estatus privilegiat, sigui com a ciutat lliure o federada, raó per la qual va poder mantenir la seva plena independència no només durant l'estadi inicial del domini romà, sinó fins i tot més enllà de la fundació de les primeres ciutats romanes en el nostre territori.

Seguint l'exemple d'altres zones, l'antic campament militar romà instal·lat al costat del nucli grec va esdevenir, a inicis del segle I aC, l'embrió d'una ciutat nova, que ocuparia una extensió de 22,50 hectàrees. La seva creació s'emmarca en un procés d'abast més general de fundació d'altres nuclis urbans al llarg dels primers decennis del segle I aC, com

ara Gerunda, Iluro o Baetulo. La nova ciutat, de planta rectangular, i el seu *pomerium* van quedar definits per un recinte emmurallat nou format per un sòcol d'aparell poligonal i un alçat d'*opus caementicium*. La part que avui es conserva més bé és el tram sud, on hi havia dues de les portes d'entrada a la ciutat. Una, a l'angle sud-oest, segurament una clara reminiscència d'una de les portes de l'antic campament.

A redós del fòrum

La fundació d'Empúries i, per extensió, de moltes altres ciutats romanes, va suposar exercir la capitalitat política, administrativa i religiosa del seu territori, atès que *urbs* i *ager* formaven una unitat indissoluble. La major part dels edificis destinats a aquest fi es disposaven al fòrum, una gran plaça descoberta voltada d'un pòrtic; presidida pel temple principal, dedicat a la tríada capitolina o

a l'emperador, i altres petits edicles o templets, en aquest cas finançats pels prohoms de la ciutat. Al fòrum també hi havia els edificis destinats a l'administració de la justícia, com la basílica, i a la gestió municipal, com la cúria, on es reunien els magistrats que representaven la municipalitat. Amb el pas dels temps, a l'interior de la ciutat o als afores es varen disposar altres edificis que, com les termes públiques, la palestra o l'amfiteatre, evidenciaven la imparable romanitat del territori.

Entorn del fòrum o als carrers importants hi havia botigues de tota mena o *tabernae*, que s'alternaven amb espais destinats a habitatges, fossin cases més modestes o grans *domus* que reproduïen els models arquitectònics itàlics, amb un atri com a element principal i sovint dotades d'àrees enjardinades o peristils, i bellament decorades amb mosaics i pintures murals.